

Što se događalo 22. juna

Nedjeljno jutro 22. juna u Zagrebu navijestilo je da će biti lijep i topao ljetni dan. Međutim, vijest da je toga jutra u četiri sata Treći Reich napao Sovjetski Savez bila je događaj koji je zaokupio svu pažnju. Mnogi su građani, koji su posjedovali radio-aparate, relativno brzo obaviješteni o tom događaju, koji je u mnogih unio nova uznemirenja, nedoumice, strah. Dakako, odjeci tog događaja vodili su i drukčijim raspoloženjima.¹

Toga jutra njemački poslanik u Zagrebu Siegfried Kasche posjetio je Pavelića i obavijestio ga, tj. »po nalogu vlade Reicha saopćio, da je Führer odlučio obzirom na držanje Sovjetske unije, koja je u protivnosti s ugovorima, sklopljenim s Njemačkom, svoju vanjsku politiku sve više i više upravljala protiv Njemačke, te je gomilanjem četa 'crvene armeje' na granicama Reicha neposredno ugrozila Reich — da zaštitu Reicha prema Sovjetskoj uniji preda njemačkoj vojsci«. Pavelić je tu obavijest »primio na znanje« i, kako je to sutradan kao veliku vijest donijela ustaška štampa, izjavio da će NDH »u smislu Trojnog pakta i u duhu prijateljstva i odanosti prema Reichu i silama Osovine najspremnije udovoljiti svim svojim dužnostima, koje za nju proističu iz ovog događaja«. Izrazio je ujedno »najživlju želju za potpun uspjeh njemačkog oružja i njemačkih saveznika u borbi protiv zajedničkog neprijatelja«.²

U dotadašnjem dinamičnom procesu priprema za oružanu oslobodilačku borbu za KPJ je kvalitetno nov trenutak nastao s napadom Trećeg Reicha na Sovjetski Savez. Saznavši tu vijest, Tito je u Beogradu odmah savzao sjednicu Političkog biroa CK KPJ. Sjednici su uz Tita prisustvovali Aleksandar Ranković, Ivan Milutinović, Milovan Đilas, Ivo Lola Ribar, Sreten Zujović i Svetozar Vukmanović.³ Analizi nastale situacije bitno je obilježje dala ocjena da je nastupio trenutak kada treba početi oružanu oslobodilačku borbu u zemlji protiv okupacionih sila i njihovih domaćih saveznika. U skladu s tim zaključeno je da CK KPJ objavi poseban proglas u kojemu će izložiti svoja gledišta i uputiti poziv za otpočinjanje oružane borbe. Ostvarujući tu odluku, Tito je istoga dana napisao tekst proglasa CK KPJ »Radnicima, seljacima i građanima Jugoslavije«. Proglas je sutradan štampan u ilegalnoj štampariji Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Po kuririma je poslan svim nacionalnim

¹ Ivan Božičević, n. dj., str. 71.

² »Hrvatski narod«, 23. VI 1941.

³ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 7, str. 265.

i pokrajinskim partijskim rukovodstvima. Centralni komitet KP Hrvatske dobit će ga 26. juna.⁴

U tom je proglasu CK KPJ istakao da je s napadom nacističke Njemačke na Sovjetski Savez »kucnuo sudbonosni trenutak«. Navevši da u toj »odsudnoj bici« narodi Sovjetskog Saveza vode tešku borbu »ne samo radi obrane zemlje socijalizma, nego i radi konačnog socijalnog i nacionalnog oslobođenja čitavog radnog čovječanstva«, rukovodstvo KPJ je istaklo da je, prema tome, to »i naša borba, koju smo mi dužni podupirati svim snagama pa i svojim životima«. Istakavši da je napadom Trećeg Reicha na Sovjetski Savez došao »onaj najteži čas koji smo mi u našoj borbi predvidili«, rukovodstvo KPJ se na kraju proglasa obraća komunistima Jugoslavije ovim riječima: »Ne oklevajte ni trenutka već se hitno spremajte za tešku borbu. Smesta prilagodite svoje organizacije i njihov rad za taj poslednji boj. Preduzmite sve da čim bolje osigurate naše dragocene kadrove koji su nam danas više nego ikad potrebni u toj borbi. Organizujte radne mase i predajte im vaše teško stečeno iskustvo. Stanite na čelo radnih i nacionalno ugnjetenih masa i vodite ih u borbu protiv fašističkih tlačitelja svojih naroda. Odvažnost, disciplina i hladnokrvnost neka vlada među vama, jer vi morate time dati primer drugima. Izvršite svoju dužnost avangarde radničke klase Jugoslavije. Napred u poslednji i odlučni boj za slobodu i sreću Čovečanstva.«⁵

Politički biro CK KPH također se sastao 22. juna ujutro.

To je bio samo jedan od redovitih sastanaka najvišeg partijskog organa u Hrvatskoj, čiji su sastanci nakon okupacije zemlje bili sve učestaliji. Naime, kako se sjeća Vladimir Popović, »kada smo ujutro održali sjednicu, o napadu na SSSR nismo ništa znali. Kad smo izašli sa sjednice, drugovi su nas o tome obavijestili i zbog toga sam sazvaio novu sjednicu poslije podne. Pripremili smo proglas u kome smo pozvali narod na borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika i za pomoć prvoj zemlji socijalizma.«⁶

Kako se, dakle, vidi, rukovodstvo KP Hrvatske bilo je 22. juna vrlo mobilno. Njegovim sastancima toga dana prisustvovali su, osim Popovića, Vladimir Bakarić, Andrija Hebrang, Karlo Mrazović, Dragutin Saili, Stipe Ugarković i Pavle Pap. Nije bio prisutan samo Rade Končar, koji se tog dana nalazio na okružnoj konferenciji KPH za okrug Slavonski Brod, što je održana nedaleko od sela Tomice.⁷

Za poslijepodnevni sastanak Političkog biroa CK KPH njegovi su sudionici, svakako, raspolagali nešto detaljnijim vijestima o stvarnoj situaciji u vezi s napadom Trećeg Reicha na Sovjetski Savez. Moglo se pouzdano znati, na osnovi vijesti s radija, da su snažne formacije njemačkog zrakoplovstva bombardirale pojedine sovjetske aerodrome, važne željezničke punktove, neke gradove, da su iz zraka napadnute velike pomorske baze Kronštadt, Sevastopol i Izmail. Mnogi su, u prvom redu komunisti, bili znatiželjni da čuju

⁴ Isto.

⁵ Dokument br. 1.

⁶ Vladimir Popović, *Ilegalni rad u Zagrebu* (razgovor s Jozom Petričevićem), »Zagrebačka panorama«, br. 1-2, 1966, str. 22-24. Usp. i: Vladimir Bakarić, *Susreti s Titom*, str. 34.

⁷ Usp. dokument br. 21.

Moskvu. Oni koji su u tome uspjeli mogli su čuti i riječi službene izjave koju je sovjetski komesar za vanjske poslove Vjačeslav M. Molotov dao na radiju nekoliko sati nakon napada.

Drugi važan moment koji treba imati na umu u vezi sa sadržajem poslijepodnevnog sjednice Političkog biroa CK KPH jest činjenica da su se istoga dana Popović i Pap susreli prvi put s rukovodiocem radio-stanice Kominterne Vazduhom, tj. Kopiničem. On je bio zainteresiran da se sastane s nekim iz rukovodstva KPH. Svakako, i s druge je strane bilo pravog razloga za taj sastanak. Kada su, naime, nakon jutarnjeg sastanka, članovi Političkog biroa CK KPH bili upoznati s vijestima da je Treći Reich napao Sovjetski Savez, zasigurno su mogli očekivati obavijesti i smjernice rukovodstva Kominterne u vezi s tim. U odsutnosti Končara dogovoreno je da se s Kopiničem nadu Popović i Pap.

Glavne podatke o susretu s Popovićem i Papom daje Kopinič u svom izvještaju koji je krajem jula poslao Titu.⁸ On je tom prilikom naveo kako mu je Malešević predložio da se sastane »sa ljudima iz rukovodstva«, tj. CK KPH, na što je on pristao. Tom prilikom on je Popovića i Papa upoznao sa sadržajem izjave koju je Molotov toga jutra dao na moskovskom radiju. U vezi s poduzimanjem daljnjih akcija Kopinič je, kako navodi, predlagao ovo:

1. »Savjetovao: najšire akcije, sabotažu, diverzije, partizansku borbu, organizaciju *obavještajne službe za djedu*«, tj. za Kominternu.

2. Zastupao je mišljenje da treba izvoditi »glavne udarce po željeznicama i skladištima goriva i dr.«.

3. Prema njegovu uvjerenju, »postojala je mogućnost uništenja radio-stanice, a telegrafsko-telefonske veze sa provincijom su se mogle lako kidati«.

4. Predlagao je štampanje proglašenja rukovodstva KPH, »i to odmah«. Također je predlagao »štampanje vijesti 'Informbiroa'«.

Prema Kopiničevim riječima, Popović i Pap su »bili *protiv* uništenja radio-stanice zato jer će 'biti potrebna nama', *protiv* kidanja veza, jer se time stvara panika u provinciji«.

U kasnijim sjećanjima na taj susret Kopinič unosi neke nove momente, tako da se može, na prvi pogled, govoriti o njegovoj novoj verziji. Glavni moment na kojemu on inzistira jest podatak da je on već 22. juna primio radiogram Izvršnog komiteta Kominterne u povodu napada Trećeg Reicha na Sovjetski Savez, s kojim je na spomenutom sastanku upoznao Popovića i Papa. U vezi s tim on u svojim sjećanjima navodi ovo: »Čim sam depešu dešifrirao, zatražio sam sastanak sa čovjekom koga je Tito ostavio u Zagrebu. Bio je to Vladimir Popović Spanac. Preko Branka Maleševića došao sam u kontakt s njim i istog popodneva, u Maleševićevom stanu u Zvonimirovoj ulici, održan je sastanak na kome su bili Vladimir Popović, Pavle Pap, moja Stela i ja. Tom prilikom Popoviću sam predao kompletan tekst Djedine depeše. Tada je između nas došlo do prvog sukoba. Popović me napao da sam defetista i malodušnik. Stela se čak i danas sjeća njegovih riječi: 'Ti, Joža, ne vjeruješ u snagu Crvene armije, šta ti nama prebacuješ kada mi tu snagu dobro znamo i

⁸ Dokument br. 29.

sigurni smo da će rat trajati kratko.' Tada za ovaj sukob nisam javio Kominterni.«⁹

Kako se, dakle, vidi, Kopinič je u svojim sjećanjima na susret s Popovićem i Papom 22. juna unio još ove momente:

1. Da je primio spomenuti radiogram Kominterne i s njegovim sadržajem upoznao Popovića i Papa.

2. Popovič i Pap su se suprotstavili poduzimanju nekih većih diverzija zbog uvjerenja u brzu pobjedu i dolazak Crvene armije.

3. Kopinič je već taj prvi susret okvalificirao kao »sukob«, o kojemu, kako kaže, nije obavijestio Kominternu. Za nj je to bio »početak istine« o odnosima s CK KPH.

Kopinič je, međutim, radiogram primio nekoliko dana kasnije, što je vidljivo iz više dokumenata. Budući da će o tom radiogramu još biti riječi, ovdje je dovoljno napomenuti da je i sam Kopinič u spomenutom izvještaju Titu konstatirao da je taj radiogram dobio, tj. predao rukovodstvu KPH 24. ili 25. juna.¹⁰

Navedeni momenti, koje je Kopinič iznio u spomenutom izvještaju Titu i naknadnim sjećanjima, pokazuju da je on u prvom susretu s predstavnicima rukovodstva KP Hrvatske zauzeo vrlo aktivnu poziciju, tj. pokazao težnju za neposrednim miješanjem u rad CK KPH. Za nj je napad Trećeg Reicha na Sovjetski Savez bio trenutak koji zahtijeva što brže i efikasnije vojno i

⁹ Vjenceslav Cenčić, n. dj., sv. I, str. 201. Ne vodeći računa o tom podatku, Cenčić na str. 204. iznosi suprotnu Kopiničevu tvrdnju, tj. da je on rukovodstvo Kominterne »posebno (. . .) obavijestio o razgovorima sa Vladom Popovićem«. Takvi kontradiktorni podaci sve više će dolaziti do izraza u daljnjem Cenčićevu prikazu, tako da Kopiničeva kazivanja čine većinom nepouzdanima.

Želeći što detaljnije prikazati Kopiničev »sukob sa CK KP Hrvatske«, Cenčić znatnu pažnju posvećuje upravo tom susretu Kopiniča s Popovićem i Papom 22. juna. Tako on još na dva mjesta citira Kopiničeva sjećanja na taj susret. Na str. 202. on citira ove Kopiničeve riječi: »U razgovoru sa mnom u stanu Branka Maleševića, 26. juna 1941, Vlado Popović je izrazio sumnju u potrebu za rušenjem objekata po Zagrebu, jer će nam oni biti potrebni veoma brzo, pošto će Crvena armija umarširati najkasnije za dva mjeseca. Smatrao sam da nam je dužnost da pomognemo Rusima, a pokazalo se da se odugovlačilo ne samo sa diverzijama nego i sa štampanjem partijskog proglašenja, koji se pojavio tek u noći između 24. i 25. juna.« Na str. 203. Cenčić citira ovo Kopiničevo sjećanje: »Tu depešu, koja je bila poslana preko mene, ja sam bio predao Popoviću i Papu, koji je s njim došao u stan Branka Maleševića, Titovog šofera. Maleševića je Tito ostavio za vezu između Rada Končara i mene. Susretu je prisustvovala i moja supruga Stela. Kad sam im donio depešu, vidjelo se da sumnjaju u nju, jer sam ju ja dobio na ruskom jeziku i sâm sam je preveo na hrvatskosrpski. Rekli su da oni puno ne vjeruju u takve direktive i da ja to radim na svoju ruku. Mi vjerujemo, rekli su mi tada, da će sovjetske trupe biti brzo u Zagrebu i u Jugoslaviji i da to što piše u depeši, znači da bi trebalo da radimo sami protiv sebe. Uništavanje pruga, mostova, radio-stanica, organiziranje diverzija, to je zapravo glupost, jer će Crvena armija brzo stići ovdje i zašto bismo mi to uništavali. To je početak istine o mojim odnosima sa CK KPH.«

Ovi se citati navode i zbog toga da se upozori na Cenčićevu vidljivu nepažnju u analizi tog događaja, kao i niza kasnijih, što ga je vodilo nekim očitim proturječjima i konstrukcijama.

¹⁰ Kao u bilj. 8.

Iz Cenčićeva prikaza (str. 200-206) očito je da se on nije potrudio rekonstruirati tok pojedinih događaja, a to je mogao lako učiniti uvidom u dokumente koje i sam objavljuje. Ne udubljujući se dovoljno u analizu i razumijevanje odgovarajućih zbivanja i problema, on je često pribjegao ishitrenim konstrukcijama koje su još više pridonijele neuvjerljivosti Kopiničevih sjećanja. (Usp. i osvrt Radomira Vujoševićana Cenčićevu knjigu *Pravo lice Kopiničeve enigme*, »Borba«, 28-29, 30. i 31. V. 1983.) Tako Cenčić, među ostalim, navodi čak i tri datuma spomenutog sastanka Kopiniča s Popovićem i Papom, tj. uručivanja direktive Kominterne - 22, 24. i 26. juni. Zbog svega toga su takve konstrukcije i morale dobiti karakter očitog falsifikata.

političko-propagandno angažiranje isključivo radi pomoći borbi Sovjetskog Saveza. Pozivanje na autoritet Kominterne trebalo je da takvoj poziciji dade posebnu težinu. »U to vrijeme«, kako i sam navodi u svojim sjećanjima, »Kominternu je bila bog i batina za sve KP u svijetu i sve su one morale izvršavati njene direktive. Tako je Kominternu tom depešom od 22. juna tražila akcije. Meni je to bilo prilično jasno, jer sam bio tako odgajan, da se ne oklijeva s akcijama. Oni su to tražili da bi rasteretili sovjetski front: trebalo je sprečavati prolaz njemačkih trupa preko naših granica, rušiti transporte koji su se kretali u pravcu SSSR-a. Zadatak je komunista bio da na sebe preuzmu taj teret i da pomognu desetkovanjem neprijateljskih jedinica koje su hrlile prema Moskvi. A kako smo mi bili i porobljena zemlja, onda je to za nas značilo i oslobođenje.«¹¹

Kako se vidi, Kopinič u iznošenju svojih gledišta i zahtjeva uopće nije uzimao u obzir brojne objektivne okolnosti, tj. stvarne mogućnosti tako brzog i opsežnog izvođenja predloženih akcija. Kao da ga nije ni najmanje zabrinjavalo pitanje kakve su mogućnosti partijske organizacije s obzirom na pokretanje oružane borbe, tj. pitanje što i kako zapravo treba poduzeti da se ona pravodobno, odnosno što adekvatnije pripremi za taj kurs. Izlazilo je kao da Kominternu nije zainteresirana za ulaganje napora u utemeljenje širokoga narodnooslobodilačkog pokreta s KPJ na čelu, čija bi borba iz dana u dan dokazivala svoju perspektivu, nego da je, u prvom redu, posrijedi bio interes za što bržim organiziranjem oružane borbe na nižoj razini. Takvi pogledi na oružanu borbu i konkretni zahtjevi u njezinu provođenju, koji nisu uzimali u obzir pojedine probleme čije rješavanje treba da jamči uspjeh i perspektivu te borbe, mogli su objektivno, s druge strane, izazvati znakove nepovjerenja i nezadovoljstva. Kopiničevo vidljivo nestrpljenje, izravno upletanje i nametljivost, bez osobne obaveze, već u tom prvom susretu — koji je on okvalificirao kao »prvi sukob« i »početak istine« o njegovim odnosima s CK KPH — nije se, dakako, moglo na drugoj strani shvatiti kao prilog konstruktivnoj akciji i znak dobre volje da se zajedničkim naporima i suradnjom postignu željeni rezultati.

S druge strane, ne treba smetnuti s uma vjerojatnost da su Popović i Pap mogli zastupati i trenutno protivljenje uništavanju radio-stanice, jer će ona »biti potrebna nama«, i kidanja telegrafsko-telefonskih veza, »jer se time stvara panika u provinciji«. Zasiurno je u njih mogao biti prisutan faktor određene sumnje da bi se te već značajne akcije doista u samom startu mogle tako uspješno ostvariti. Kopinič to pripisuje njihovu čvrstom uvjerenju u skoriju pobjedu Crvene armije, koja bi nastupila i kao osloboditelj Jugoslavije. Dakako, ni taj se moment ne može smetnuti s uma, jer su brojni komunisti širom zemlje iskreno vjerovali u snagu i nepobjedivost Sovjetskog Saveza i Crvene armije. Bio je to, svakako, moment koji će utjecati na pripreme za oslobodilačku borbu u pojedinim krajevima zemlje.¹² Međutim, da taj

¹¹ Vjenceslav Cenčić, n. dj., sv. I, str. 203.

¹² »Svi smo mi«, sjeća se Ivan Božičević, »bezrezervno vjerovali u Sovjetski Savez. Pa i kad su Nijemci počeli prodirati u dubinu sovjetske zemlje, vjerovali smo da je to samo neka duboko smišljena Staljinova taktika da ih namami i da će Rusi kroz koji dan tako strahovito udariti, da se Nijemci neće zaustaviti do Berlina. I Rade (Končar, op. I. J.) bi, pun vjere i revolucionarnog žara,

moment nije presudnije utjecao na rukovodstvo KP Hrvatske nedvojbeno je pokazao već sadržaj proglašenja CK KPH, koji je bio usvojen 22. juna na poslijepodnevnoj sjednici njegova Političkog biroa.

znao reći: - Uh, kad ruknu ... - Rekao bi to tako kao da Crvena armija samo što nije krenula u napad i Nijemce protjerala izvan granica Sovjetskog Saveza. Naravno, u njemačke izvještaje prvih dana nismo uopće vjerovali, a i kasnije smo ih prilično dugo omalovažavali i smatrali lažnim« (Ivan Božičević, n. dj., str. 73).